

Прикази Reviews Comptes rendus

„Analitički postupak narcisoidne analize“

Povodom knjige Miloša Milenkovića, *Antropologija multikulturalizma. Od politike identiteta ka očuvanju kulturnog nasleđa*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 2014, 324 str.

Iako se iz naslova monografije može učiniti da je reč o potpuno problemski orijentisanoj studiji koja za predmet uzima multikulturalizam, pred čitaocem je još jedna studija koju Miloš Milenković posvećuje istoriji, teoriji i metodologiji sociokulturne antropologije. Bilo bi svakako pogrešno zaključiti da nije reč o problemski orijentisanoj monografiji, budući da ona zaista obrađuje u društveno-političkom smislu osetljiv i u savremenom društvenom životu više nego aktuelan fenomen multikulturalizma iz perspektive antropologije multikulturalizma, oblasti kroz koju se prelama ne samo preispitivanje „nosećih pojmova discipline poput kulture i identiteta, već i polja istraživanja njene društvene uloge, političke impregniranosti i moralnog repertoara“ (str. 82). Međutim, pred nama je studija primarno usredsređena na *antropologiju* multikulturalizma. Kako će autor uverljivo pokazati, mozaično gradeći svoju analizu, antropologija multikulturalizma se može posmatrati kao teorijsko jezgro sociokulturne antropologije, imajući u vidu činjenicu da je antropologija multikulturalizma – iako kontekstualizovana u socijalnu i političku

teoriju – samo produžetak rasprave o kulturi (dekriptoru, analitičkom sredstvu ili metafori koja je prešla put od ključne uloge u zasnivanju discipline u vreme njene akademske institucionalizacije do toga da bude potpuno napuštena u postkulturnoj antropologiji) koja disciplinu čini prepoznatljivom javnosti.

Knjiga *Antropologija multikulturalizma* podeljena je u dve celine, a svaka od njih sadrži po tri poglavlja. U prvoj se „raspravlja o tome kako su se, od optimističnih, gotovo idealistički orijentisanih liberalnih relativista, antropolozi multikulturalizma pretvorili u cinične instrumentalističke pesimiste“, dok se u drugoj podrobnije razmatra pitanje „da li su antropološki kritičari multikulturalizma nacionalistički asimilacionisti“.

U prvom poglavlju prve celine, *Antropologija i multikulturalizam: posle kraja „multikulturalizma“*, autor skicira razvoj antropologije multikulturalizma, te „uzbudljive i dinamične, mada kontradikcijama i paradoksima, čak i beznadežnim aporijama opterećene oblasti istraživanja“ (str. 26). Milenković umešno osvetljava put koji je antropologija – disciplina čiji je glavni naučni cilj bilo razumevanje drugih kultura, a glavni društveni cilj izgradnja temelja za međukulturnu toleranciju i poštovanje – prešla da bi se obrela na pesimističnom anti-multikulturnom stanovištu, čime se prividno priklonila političkim proglasima o „kraju multikulturalizma“ u zapadnim demokratijama. Naime, ako na početku XXI veka sagledamo sada već

višedecenijsku konceptualizaciju, usvajanje i sprovođenje multikulturnih politika, više je nego jasno da je politizacija identiteta dovela do nepredviđenih posledica, kao što je to, na primer, opasnost da priznavanje i uvažavanje prava manjina povuče za sobom to da njihove pripadnike proglase „dežurnim krivcima“ za krizu širokih razmera. S druge strane, postalo je očigledno da multikulturalizam u društvenoj stvarnosti proizvodi *posledice* potpuno suprotne idealima kojima je trebalo da služi, što bi značilo da se multikulturalizam pokazao kao „štetan po kulturnu raznovrsnost, bilo kao tamnica identiteta manjina, bilo kao motivacioni kontekst retraditionalizacije većine“ (str. 14). U suočenju s tim uvidom, pred antropologijom multikulturalizma su se otvorili mnogobrojni problemi, te su u pokušaju da se na njih odgovori modifikovani i teorijsko-metodološki pristupi identitetu u antropologiji. Kako autor pokazuje, a što će detaljnije razmotriti u narednom poglavlju, napor da se ti problemi razreše iznedrio je istraživačko-teorijsku tradiciju postkulturne antropologije (s čijih pozicija i sam piše). Naime, postkulturna antropologija ukazuje na to da je poimanje kulture u multikulturnim politikama (ili nešto ranije u kolonijalnom diskursu) utemeljeno na prednaučnom, predantropološkom (esencijalističkom, statičkom, fiksiranom, objektivističkom, pozitivističkom, determinišućem, itd.) stanovištu. Tako shvaćena kultura pre vodi ka nesamerljivosti (ili postkolonijalnim vokabularom rečeno, ka „proizvodnji“ ili „pisanju“ zajednica, kojima je potom lakše upravljati) nego ka razumevanju kultura. Kontekstualistički pripremajući teren za stranice ispisane u narednim poglavljima, Milenković pokazuje da tradicija postkulturne antropologije nije nastala kao napad na same

ideale multikulturnih politika (pravda za manjine, pristup obrazovanju, kulturi, nauci, socijalnoj zaštiti, itd.), već kao pokušaj da se ispravi krivi put kojim su pošle multikulturne politike oslanjajući se na predantropološki koncept kulture „koji bi i Tajlor prepoznao da ima vremensku mašinu“ (str. 27).

Drugo poglavlje, *Naivna nauka: teorijsko-metodološke posledice „otkrivanja“ kulturne raznovrsnosti „kod kuće“*, posvećeno je razumevanju razloga zbog kojih je izostao dijalog između antropologije multikulturalizma i političke i pravne teorije. Antropologija, a pre svega antropologija multikulturalizma, snažno se protivila ugrađivanju predantropološkog koncepta kulture u pravnu i političku teoriju i praksu, što je autor osvetlio u prethodnom poglavlju. Iako autor jasno navodi razlog zašto je političkim i pravnim teoretičarima zgodno da se služe u antropologiji prevaziđenim shvatanjem kulture – a razlog je da ustavnopravni okvir mora definisati grupe u pozitivnom smislu, tj. pravo se mora baviti „nečim“ što je „stvarno“, a ne „hibridno“ ili „potencijalno“ – ono što čini osnovnu istraživačku potku ovog odeljka jesu razlozi zbog kojih antropolozi nisu zgodno da tim povodom uđu u argumentovan dijalog s pravnim i političkim teoretičarima, a to je precenjivanje refleksivnosti i normalizacija dekonstrukcije. U ovom poglavlju, Milenković detaljnije objašnjava kako je uopšte moglo doći do toga da antropolozi, svojevremeno zdušni promoteri „kulturalizacije svega“, postanu „alergični na kulturu“ (str. 51), smatrajući da u ovom slučaju nije reč o „sukobu disciplinarnih sujeta, već o problemu ugrađenom u samu istoriju discipline“ (str. 86). Stoga autor, kontekstualizujući probleme koji će biti inherentni potonjoj postkulturnoj anto-

pologiji, analizira proces u kojem spoljni pritisci utiču na teorijsko-metodološko jezgro same discipline. Preispitujući logiku i politiku znanja u kontekstu multikulturalizacije slike nauke i visokog obrazovanja, grubo datirane u razdoblje između šezdesetih i devedesetih godina XX veka – oblasti koje su se pokazale izuzetno plodnim za rasprave o multikulturalizmu u društvima u kojima je taj koncept najpre preveden u političku i pravnu teoriju – autor nam pomaže da razumemo činioce koji su uticali na menjanje same antropologije. Milenković zaključuje da se „nespremna da prihvati ‘realnost kulture’ i na epistemološkom i na metodološkom planu, nerada da se na teorijskom planu odrekne principa sociokulturne determinisanosti interpretacije, a tradicionalno etičko-politički asimetrična u korist manjina, imigranata ili proučavanih ‘bez moći’, antropologija multikulturalizma suočavala [...] sve do danas s brojnim aporijama koje su se, doduše, pokazale kao heuristički plodne kad je o istraživanjima upotrebe u pravu i politici reč, ali i kao ograničavajući faktor na polju dijaloga i inkorporiranja antropološke teorije u pravnu i političku praksu“ (str. 108).

U trećem poglavlju, *Uplašena, razočarana nauka: antropologija, nativizam i globalno uvećanje kulturne raznovrsnosti*, autor nas još jednom vraća istoriji discipline, smatrajući da se upravo u njoj kriju osnovni uzroci njene „uplašenosti, pesimizma i razočaranosti“. Milenković prati niti zamršenog klupka teorijskih, metodoloških, etičkih i političkih problema koji su stvorili kontekst za nastanak nativne antropologije, a potom i kontekst koji je uslovio razočarenje nativnom antropologijom, u situaciji u kojoj „samo mi polako dekonstruisali koncept kulture“, a „naši proučavani ga prigrlili u njegovoj

potpuno esencijalističkoj varijanti i počeli da ga koriste u svrhe za koje smo se najviše pribojavali“ (str. 142). Autor nas najpre upoznaje sa sticajem ideoloških, političkih i naučnih okolnosti čija je sinergija dovela do nastanka nativne antropologije, pravca čiji zastupnici osporavaju ideju da može postojati objektivna, nezainterosovana i neutralna nauka, te – kao svojevrsni vid „čišćenja“ sveukupne antropologije od neravnomerne raspodele moći između istraživača i istraživanih – otvoreno, s nekim identitetom i nekim kulturnim ciljem na umu, staju na stranu partikularnih interesa, tj. interesa proučavanih. Potom nam prikazuje kako su sporovi oko nativne antropologije isprepleteni sa sporovima oko veze između identiteta antropologa, pristrasnosti antropološke teorije i mogućnosti (sa)znanja (o Drugima). Ukratko, s raspravama o tome da li, i u kojoj meri, identitet utiče na saznanje, i to posebno u disciplini čija su osnovna tema kulturne razlike, što su – kako primećuje autor – „epistemološka i politička pitanja“ koja „nigde nisu toliko isprepletana, i toliko bagatelisana, kao u relativno banalnom pitanju da li naučnik može da proučava sopstveno pleme“ (str. 112). Milenković u ovom poglavlju pokazuje kako su se sredinom devedesetih godina XX veka odgovori na pitanja o tome ko bi trebalo koga da izučava i kako bi to trebalo da čini najzad neraskidivo preplela s pitanjem etničke pripadnosti istraživača, te kako se u shvatanju da samo nativac može proučavati nativca skrivala pretpostavka o nekakvom autentičnom identitetu, utemeljenom na poreklu. Milenković pokazuje kako je trajna „pouka ove epizode [...] teško oboriva pretpostavka da kulturalizacija nauke nije moguća bez njene multikulturalizacije“ (str. 128). Po Milenkovićevom mišljenju, pokušaj da se kolonijalni gre-

hovi antropologije speru zalaganjem za prava domorodačkih zajednica (u pogledu teritorijalne autonomije, kulturnih, jezičkih i religijskih osobnosti, vlasništva nad prirodnim resursima i kulturnim znanjima) motivisan je strahom od nestanka identiteta pod pretnjom kulturne promene koja je izjednačena s „nestankom kultura“. To je i period kada se objedinjavaju nativna antropologija, strateški esencijalizam i antiglobalizam i kada antropologija testira svoju opštu teoriju kulture, a istovremeno se otvara široko polje za raspravu oko istih pitanja koja će u pravnoj i političkoj teoriji nešto kasnije biti prepoznata kao antropologija multikulturalizma. Kako ovo poglavlje jasno ističe, globalizacija je proces suprotan razvoju antropološke teorije: dok su antropolozi ulagali trud da pokažu da kultura nije homogena celina tajlorovskog tipa, ona je – zahvaljujući i nasuprot (navodnoj) globalizaciji i multikulturalizmu – u medijima, u političkoj praksi i za proučavanje to sve više postajala. Milenković pokazuje da uzroke nastanka raznih antropoloških „-izama“ (konstruktivizma, instrumentalizma, postmodernizma i sl.) – a za ovu studiju posebno relevantne postkulture antropologije, kroz čiju se prizmu kristališe shvatanje kulture kao instrumentalnog konstrukta preuzetog iz tradicije a prilagođenog trenutnim političkim okolnostima zarad ostvarenja nekog cilja – pre valja tražiti u izneverenom oduševljenju predmetom proučavanja samih antropologa nego u prolaznoj akademskoj modi ili interdisciplinarnoj razmeni. Naime, konstruktivizam i instrumentalizam počinju da stižu istaknuto mesto u legitimnom eksplanatornom aparatu discipline kao plod „otkrića“ unutarkulturne opresije u ime tradicije, strateške esencijalizacije i autoviktimizacije proučavanih/zastupa-

nih, što je ishodilo razočaravajućim i otrežnjujućim saznanjem da „dobra divljaci“ možda i nisu tako dobra“ (str. 131) i da se deo krivice može pripisati upravo upotrebi starinskog pojma kulture u političkom, pravnom i ratnom diskursu.

U prvom poglavlju druge celine, *Očuvanje kulturnog nasleđa: da li je to uopšte antropologija?*, autor razmatra osnovne prigovore koje najveći deo antropološke akademske zajednice s nipodaštavanjem upućuje heritološkoj paradigmi, naime, prigovore oslonjene na stanovište da zaštita kulturnog nasleđa predstavlja kulminaciju esencijalističkog poimanja kulture. U ovom odeljku, Milenković razmatra dva ključna pitanja: prvo, uzroke „gadjljivosti“ akademske antropologije prema anagažovanju na zaštiti nematerijalnog kulturnog nasleđa; i drugo, da li je moguće „progutati ponos“ (str. 193) i konstruktivno se uklopiti u paradigmu očuvanja kulturnog nasleđa, i to na način da od takve vrste saradnje i društvo i disciplina samo mogu imati koristi. U pogledu prvog pitanja, autor veruje da odgovor valja tražiti u sferi (a) politike – distanciranje velikog dela akademskog krila antropološke zajednice od potčinjavanja državnim interesima, otpor prema etnologiji kao nacionalnoj nauci kakva je nekad bila i kakva opet može postati ako se svede na heritološku paradigmu, te strahovanje da instrumentalizacija nosećih tema disciplina poput „tradicije“, „identiteta“ i „nacionalne kulture“ u društvenom životu može ishoditi ponižavanjem ili čak pokoljem drugih; (b) nauke – distanciranje antropološke teorije i metodologije od esencijalizma i pozitivizma; i (c) struke – strah od gubitka institucionalnog okvira u vremenima reforme i štednje, strah od gubitka akademskog i profesionalnog kapitala, a posebno strah od utapanja u širi herito-

loški profil. Kad je reč o drugom pitanju, Milenković nudi rešenje, doduše teže i mukotrpnije od uobičajene kritike naturalizma, pozitivizma i esencijalizma: pronalaženje nove uloge za etnološko nasleđe antropologije. U pitanju su smernice koje bi ne samo mogle doprineti izgradnji autoriteta discipline u identitetskim pitanjima i kulturno legitimnim elitama poslužiti kao vodič u evropskim integracijama (pre svega demistifikacijom mehanizama međunarodnih integracija i ukazivanjem na neosnovanost straha od gubitka identitetske „suštine“), nego i poslužiti kao osnov za prerastanje antropologije u „isplativu“, konsultativnu, primenjenu disciplinu koja bi, nastavljajući „svoj veliki mirnodopski projekat zasnovan na međukulturnom razumevanju“ (str. 191), ispunila „stari antropološki san o svetu bezbednom za različitosti“ (str. 197). Autor, naime, predlaže da, na putu očuvanja kulturnog nasleđa, kulturni identitet razdvojimo od esencijalistički shvaćenih živih ljudi i njihovih zajednica „kao kultura“ i vežemo ga za apstraktnu „elemente kulturnog nasleđa“, nepodložne neposrednoj etno-konfesionalnoj opresiji ili genocidu, budući da je „esencijalizovanje ‘elemenata kulture’ umesto esencijalizovanja ljudskih zajednica ‘kao kultura’ upravo ono što i krajnje fundamentalistički scijentistički orijentisani postkulturni antropolozi, u stalnoj potrazi za istinom o kontraindикованом karakteru multikulturalizma, treba zdušno da podrže svim svojim teorijsko-metodološkim, sociokulturnim i institucionalnim resursima, akademskim i vanakademskim“ (str. 182).

U drugom poglavlju, „*Identitetske subvencije*“: *identitet „skriven“ u prividno neutralnoj (ekonomskoj) politici*, na tragu antropologije države i prava, autor sagledava tekuću transformaciju

pravnog sistema Republike Srbije i njegovo prilagođavanje pravnim tekovinama Evropske unije kao vid kulturne politike, a konkretna pravna rešenja posmatra kao instrumente kulturne promene/prezervacije. Istraživanje sprovedeno u ovom odeljku pokazuje da analizu političkih, pravnih i ekonomskih izazova u oblasti kontrole državne pomoći valja dopuniti i analizom skrivenih, prećutnih ili podrazumevanih sociokulturnih pretpostavki javnih i praktičnih politika, te analizom sociokulturnih uzroka i posledica pravnih instrumenata. Naime, analiza strukture državnih subvencija u oblasti poljoprivrede sprovedena u ovom odeljku pokazuje da aktuelne mere, utemeljene na političkoj odluci lišenoj ustavno-pravne osnove, prikriveno favorizuju jedan društveni sloj/identitet – seljaštvo. Autor smatra da je takva politika dugoročno gledano neodrživa budući da je reč o „identitetskim“ subvencijama sa međunarodno neodrživom legitimacijskom osnovom. Razloge za subvencionisanje malih seoskih gazdinstava koja trenutno nemaju šansi da izdrže tržišnu utakmicu, Milenković ne nalazi u ekonomskoj legitimacijskoj osnovi, već u mitopolitičkoj sferi: u mitu o „državotvornoj“ ulozi seljaštva koje se, od početaka moderne srpske države, posmatra kao stub srpske etničke nacije, njeno čvrsto jezgro, čist primer ili postojani nosilac srpskog etniciteta (str. 218–219). Smatrajući da će se posledice ugrađivanja ovog politički trenutno možda racionalnog, ali ekonomski iracionalnog mita u pravni sistem ogledati u ekonomskim kontraindikacijama, Milenković sugeriše da je legitimacijsku osnovu pozitivne ekonomske diskriminacije, umesto u političkom mitu o seljaku-domaćinu kao stubu nacije, moguće pronaći u aktuelnim javnim politikama Evropske unije, koje imaju istovetan

cilj, ali taj cilj ostvaruju međunarodno legitimnim, identitetski-neutralnim, pravno, politički i ekonomski održivim sredstvima. U tom smislu, Milenković predlaže da se poljoprivredne subvencije učine dugoročno održivim tako što će se uvrstiti u režim kontrole državne pomoći, dok će se subvencionisanje seoskog načina života finansirati kroz projekte EU namenjene očuvanju kulturnog nasleđa, zaštiti životne sredine i održivom regionalnom razvoju.

Treće poglavlje, *Čije kulturno nasleđe? Ka preveniranju instrumentalizacije multikulturalizma*, posvećeno je potencijalnom sporu oko selekcije kulturne baštine koja će se štititi u procesu pristupnih pregovora sa Evropskom unijom, te ulozu koju antropologija multikulturalizma može odigrati u predupređivanju eventualne instrumentalizacije identiteta. Naime, kako autor podrobno razjašnjava, pristupni kriterijumi su svojevremeno osmišljeni kao kulturno neutralni, kao politički, ekonomski, pravni i administrativni kriterijumi koje bi trebalo da omoguće funkcionisanje EU kao nad-državne zajednice, bez mešanja u sociokulturne specifičnosti i identitetska pitanja pojedinačnih članica. Međutim, u slučaju balkanskih zemalja (a pre svega u slučaju zemalja nastalih raspadom Jugoslavije), ti formalni kriterijumi su modifikovani u formi tzv. „kulturalizovane kondicionalnosti“ koja u kontekstu datih zemalja, međutim, svoj izraz nalazi kroz ono što autor naziva „kontraindikacijom prilagođene kondicionalnosti“ (str. 243). Ukratko, upravo su ona pitanja koja su bila sporna prilikom raspada Jugoslavije i neposredno nakon njega (na primer, pitanja istorijske krivice i duga) postavljena kao pitanja koja je nužno rešiti pre nego što te zemlje budu primljene u EU. Otuda je kulturalizovana kondicionalnost

pokrenula „lavinu identitetskih sporova u kojima su sami razlozi koje je trebalo anulirati evropskim integracijama obnovljeni pa i pojačani do nivoa na kojem su postali kontraindikovani“, pri čemu su „pitanja etničkog i konfesionalnog identiteta, odnos sa komšijama, odnos prema manjinama [...] opteretila pristupni proces u meri u kojoj je on od političko-pravnog postao pitanje – nacionalnog ‘opstanka’ i ‘odbrane’ nacionalnog identiteta“ (ibid.). U kontekstu proglašenja „kraja multikulturalizma“ u samoj EU, koje smanjuje osetljivost za kulturne razlike (tj. rehabilituje asimilacionizam), te u kontekstu u kojem u samoj Srbiji tokom poslednje decenije, pod pretnjom „evrounijačenja“, raste reaktivni evroskeptični identitet shvaćen kao sama srž kulturnog nasleđa – procesi dodatno osnaženi kulturalizovanom kondicionalnošću – Milenković smatra da odabir kulturnog nasleđa koje treba staviti pod zaštitu „veoma lako može da od stručnog preraste u još jedno ‘sudbinsko’ pitanje, preteći da ugrozi ne samo pristupni proces već i samo nasleđe [...]“ (str. 244). Budući da Republika Srbija nije dužna da prenese suverenitet izbora kulturne baštine na EU, autor smatra da pitanje očuvanja kulturne baštine može postati internacionalizovano kao manjinsko i ljudsko pravno pitanje, a zaštita kulturnog nasleđa politički problem visokog rizika. Da bi se definisanje kulturnog nasleđa koje valja štititi i samo zaštitilo od dnevnopolitičkih mena i etnopolitičkih razmirica tipičnih za domaće društvo, te da pitanje zaštite kulturne baštine ne bi prerاسlo u manjinsko pitanje ili pitanje ljudskih prava i sloboda, Milenković poziva na interdisciplinarnu saradnju, nudeći preliminarno, atipično rešenje: regionalno prilagođavanje regulative putem uspostavljanja istovremene primene neu-

skladenih propisa različitih nivoa opštosti na različitim nivoima javne uprave.

U zaključku koji nosi podnaslov *Da li je antropologija multikulturalizma naučna infrastruktura asimilacionizma?*, Milenković jasno i pregledno prati osnovnu nit svoje argumentacije, rezimirajući osnovne zaključke. Autor ponovo naglašava argumente kojima je antropologija osporavala multikulturalne politike u uvjerenju da je sam multikulturalizam problem koji treba rešiti, a ne rešenje problema. Iako se možda može učiniti da su antropološki kritičari multikulturalizma asimilacionistički nacionalisti, tj. da ih je moguće staviti u isti koš sa političkim kritičarima multikulturalizma, budući da i jedni i drugi, konsekvencijalistički gledano, multikulturalnim politikama upućuju strukturalno istu kritiku, Milenković razjašnjava da je sličnost samo prividna. Naime, pažljivo analizirajući njihove motive i učinak koji nameravaju da postignu, autor zaključuje da politički i antropološki kritičari multikulturalizma imaju potpuno suprotstavljena stanovišta o tome šta kultura jeste i šta bi trebalo da (p)ostane. Dok politički kritičari drže da multikulturalizam onemogućava integraciju pripadnika manjinskih i imigrantskih zajednica u dominantnu kulturu, antropološki kritičari multikulturalizma drže da multikulturalne politike onemogućavaju pojedincima da slobodno biraju i kreiraju sopstveni identitet (uključujući i izbor da ne budu integrisani u dominantne kulturne obrasce). Dok su politički kritičari podstaknuti na svoju kritiku etnocentričnim pobudama, utemeljujući je na prevashodno nativnim odlikama kulture koja se poima kao esencijalna tvorevina, ranjiva u dodiru s drugačijim, antropološki kritičari multikulturalnih politika naglašavaju procesni i od tradicije razdvojen karakter kulture, shvaćene

kao živ, aktivan entitet. Autor smatra da uzroke antropološkog pesimizma ne treba tražiti u istorijskom, političkom i društvenom registru, već u teorijsko-metodološkom kontekstu, tj. u istoriji ideja i opštoj metodologiji i filozofiji nauke. Nastojeći da ponudi izlaz iz pesimističke situacije u kojoj se antropologija našla, Milenković razvija postpesimističku strategiju za disciplinu, utemeljujući rešenje u modifikovanoj heritološkoj paradigmi koja bi esencijalizaciju preusmerila sa živih ljudi na elemente njihovog kulturnog nasleđa.

Nasuprot stanovištima koja postmodernu antropologiju posmatraju kao besplodno delegitimiziranje naučnog autoriteta discipline, Milenković smatra da postmodernizmu dugujemo „jednu fundamentalnu, konstruktivističko-fundacionalističku mogućnost – da ne budemo fundamentalisti“ (str. 260). Polazeći sa tog nefundamentalističkog stanovišta koje podrazumeva slobodno kombinovanje pojedinih elemenata teorije i metoda u službi naučnih i vannaučnih ciljeva, Milenković u svojoj studiji problematizuje teorijsko-metodološku istoriju „strasnog i komplikovanog“ (str. 21) odnosa antropologije i multikulturalizma, razmatra probleme koji nastaju kad se antropološka teorija kulture (čija je antropologija multikulturalizma empirijska provera i/ili primena budući da antropologija multikulturalizma predstavlja plodno tle za testiranje antropološke teorije kulture u društvenoj stvarnosti) sučeli sa političkom i pravnom teorijom, te osvetljava teorijsko-metodološke i etičke probleme koje su antropološka istraživanja multikulturalizma tokom proteklih decenija pokrenula. Autor nam pruža dragocen uvid u to kako nam istorija discipline može pomoći da se sa ovim problemima suočimo, pronalazeći ključ za njihovo rešavanje upravo u sferi

teorijsko-metodološke istorije discipline. Lativši se zadatka da razume kako je multikulturalizam ponovo dospao u središte akademske i medijske pažnje, Milenković je pribegao „analitičkom postupku narcisoidne analize“ (str. 40). Naime, strateški ignorišući izvandisciplinarnu uzroke problema koje disciplina ima sa spoljnim svetom, autor je potražio uzroke u samoj disciplini, zaključujući da otklanjanje tih unutardisciplinarnih uzroka može doprijeti ne samo odgovoru na pitanje o aktuelnosti multikulturalizma već i odbrani kontroverzne antropološke kritike multikulturalizma od optužbi za slepi liberalizam ili nacionalistički asimilacionizam. U kontekstu (teorijsko-metodološke, ali i institucionalne, administrativne i političke) pozicije savremene srpske etnologije i antropologije, Milenković nam pruža smernice na osnovu kojih je moguće povezati etnološko naučno nasleđe, savremene politike zaštite kulturnog nasleđa i teorijsko-metodološko nasleđe politike antropologije kako bi se izgradio održivi okvir u kom bi istovremeno bilo moguće očuvati i kulturno-kritička istraživanja na koja smo u disciplinarnoj tradiciji navikli. Ukratko, Milenković gradi teorijsko-metodološki utemeljenu i društveno osetljivu armaturu na temelju koje je „samoironiju iz domena ispraznog samosažaljivog pseudonihilizma“ moguće rekontekstualizovati „u stvarnu korist – i društvenu i disciplinarnu“ (str. 204).

Monografija Miloša Milenkovića *Antropologija multikulturalizma: od politike identiteta do očuvanja kulturnog nasleđa* nije samo štivo korisno zainteresovanima za pitanja multikulturalizma. To je i vrsna studija o istoriji, teoriji i metodologiji sociokulturne antropologije, ali i studija koja doprinosi političkoj antropologiji, antropologiji javnih i prak-

tičnih politika, te antropologiji države i prava. Kumulativno gradeći analizu kroz jasno strukturisana poglavlja posvećena nimalo jednostavnoj temi, *Antropologija multikulturalizma* nudi čvrsto integrisanu analitičku prizmu koja nam pomaže da bolje razumemo ne samo svet u kome živimo već i disciplinu uz čiju pomoć taj svet nastojimo da razumemo.

Nina Kulenović